
КОНЗЕРВАТИВНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ И СТРАНАЧКЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ

УДК 929.11(497.113):316.334.5

Оригинални научни рад

Јасминка Д. Дулић

Сажетак

У овом раду смо настојали утврдити, на темељу емпиријског истраживања у једној мултиетничкој средини у Србији (на северу Бачке, N=500), структуру конзервативног пола социо-културне димензија ставова, предиктивну вредност ауторитарних тенденција за утврђене конзервативне оријентације и могуће импликације за социјалне поделе и политичке расцепа. Генерални циљ истраживања је био установити да ли егзистира политички расцеп с обзиром на разлике у погледу религиозности и повезаним социо-културним вредностима. Утврдили смо егзистенцију два политичка блока у простору страначких преференција – Либерално-социјални и Национално-конзервативни. У простору социо-културних ставова је факторска анализа другог реда показала да постоје две димензије конзервативних оријентација: (1) морални традиционализам који упућује на постојање генералног фактора религиозност-нерелигиозност и којег чине повезана веровања о аспектима друштвене стварности који се односе на регулацију брака, породице, сексуалности, и (2) социјални конзервативизам којег дефинишу родне и националне предрасуде, национална затвореност, и подржавање традиционалних родних улога у друштву. Морални традиционализам заснован на религијским уверењима је значајни предиктор либерално-социјалне опције у позитивном смеру и национално-конзервативне у негативном смеру, и обрнуто социјални конзервативизам је позитиван предиктор национално-конзервативне опције морални традиционализам негативан предиктор. Потврђује се да делује класичан расцеп на линији религиозност-секуларност а који је повезан и с етничким поделама. Ово је истраживање показало да

у Војводини постоје елементи етничког и религиозно-секуларног расцепа и да кориштење дихотомија традиционално-модерно, национално-грађанско, либерално-конзервативно односно њихово третирање као једнодимензионалних оријентација иако доприноси једноставности објашњења расцепа може замаглити, уместо да разоткрива, битне разлике које доприносе социјалним поделама.

Кључне речи: социо-културне оријентације, конзервативизам, религиозност, ауторитарност, страначке преференције, политички расцепи

1. Димензије социјалних ставова и политички расцепи

Један од четири темељна „сукоба“, који су према Липсету и Рокану настали почетком XX века, а затим су се институционализовали и „замрзли“, је расцеп између државе и цркве, уз расцпе између центра и периферије, села и града те рада и капитала, (Lipset & Rokkan 1967). Са увођењем „постматеријалистичких“ тема Инглехарта као што су животна околина, образовање, једнакост жена и мањина, демократизација и либерализација особито у погледу регулације породичних односа и сексуалности и ове теме се наводе као извори нових расцепа (Inglehart 1977). Међутим четири структурална елемента расцепа опстају као кључне варијабле због своје адаптивбилности. Према Диган-Краусу урбано-рурални расцеп сада постаје расцеп на основу географских разлика, расцеп између капитала и рада постаје расцеп на основу социо-економског статуса, центар-периферија се трансформише у етнички расцеп, а расцеп држава-црква, који је у фокусу овога рада, постаје вредносни расцеп с обзиром на разлике у погледу религиозности и повезаним социо-културним вредностима (Deegan-Krause 2007).

Расцеп религиозност-нерелигиозност је нарочито значајан за пост-комунистичка друштва у којима су традиционалне вредности као и религија дуго времена биле потискиване у циљу наметања само једне, комунистичке идеологије и „нових“ социјалистичких вредности. Поставља се питање да ли се и у којим сегментима након распада реал-социјализма расцепи у овим друштвима разликују од расцепа у земљама са дугом и непрекинутом

традицијом вишестраначког политичког система – да ли делују традиционални расцепи из „пре-комунистичког“ раздобља, и да ли се може установити кореспонденција расцепа са развијеним друштвима Запада. Вајтфилд (Whitefield 2002) дефинише политичке расцпе као јасно структурисане и трајне линије засићених социјалних и идеолошких подела међу политички значајним актерима а да би се уверили у егзистенцију расцепа који структуришу садржај политичких конфликта и страначке конкуренције потребно је уверити се у стабилност и трајност социјалних и идеолошких подела. При томе се теоријски раздвајају расцпе од подела и разлика. О „потпуном расцепу“ се ради када су укључена сва три елемента расцепа – социо-структурне варијабле, социјални и политички ставови и политичке странке. „Мање од расцепа“ су „поделе“ које укључују два од три теоријска елемента расцепа а „разлике“ се односе на само један од три елемента, (Bartolini & Mair 1990; Deegan-Kraus 2007).

У истраживањима политичких расцепа у Србији дихотомијама традиционализам-модернизам, конзервативизам-либерализам, ауторитарност-неауторитарност, национално-грађанско се настоје описати вредносне и ставовске разлике на којима настају социјалне и идеолошке поделе и политички расцпе (Комшић, Славујевић & Пантић 2003; Антонић 2007). Међутим у покушају да се идентификују основне линије социјалних и политичких расцепа утврђене су и одређене нелогичности и парадокси. Славујевић (2003) истиче да се у Србији уочава идеолошка инверзија у односу на уобичајене идеолошке поделе „левичари“ су националисти и традиционалисти а „центрумаши“ и „десничари“ су програђански оријентисани и модернисти. Стојиљковић (2011) такође указује на одређени „политички парадокс“ да већина бирачког тела исказује ставовски ‘левичарски сентимент’ истовремено гласајући за партије центра и деснице.

Како објаснити ове идеолошке инверзије и политичке парадоксе? Један од правца тражења објашњења ове „инверзије“ иде ка тражењу специфичности у повесним или актуелним социолошким и политичким ситуационим факторима, наслеђеној култури и вредносним матрицама које се разликују од вредносних матрица у другим земљама, или у повишеној ауторитарности и процесу ретрадиционализације (Пантић 2003). Други могући правац је истраживање структуре ставовских оријентација, вредности

и предиспозиција на једном и другом полу. Наиме, поједини истраживачи указују да полови нису толико „монолитни“ и међусобно искључиви како се може закључити само на темељу испитивања социо-структурних разлика и вредносних подела. Социо-економске и социо-културне оријентације не преклапају се увек код различитих социјалних група на истом полу. Димензија лево-десно која се односи на питања социо-економске једнакости и ставова о улози државе у економији не преклапа се увек са либерално-конзервативном димензијом која се односи на питања личне слободе, отворености према променама насупрот контроле и оријентације на задржавање *status quo* (Andersen & Heath 2003; Jost 2003). Политичка социологија види ове темељне идеолошке димензије као рефлексије социјалних идентитета формираних на основу друштвене структуре или припадништва одређеним друштвеним групама. Лево-десна (економска) димензија је, сматра се, укореена у друштвеним класама а либерално-конзервативна димензија је блиско повезана са религиозношћу и образованошћу. Када је у питању прва димензија претпоставка поткрепљена истраживањима је да су појединци који приходе стичу на темељу свог супериорног хуманог капитала и чији су приходи са тржишта сигурнији предиспонирани за идеологију слободног тржишта док појединци чији приходи потичу из нетржишних извора а приход са тржишта је низак и несигуран преферирају ауторитативну алокацију ресурса (Kitschelt 2004; Stenner 2009).

Остаје отворено питање предиспонираности за либерално-конзервативну димензију по питању слободе односно контроле и ограничења у погледу регулације социјалних односа. Различита истраживања установила су да религиознији и активнији припадници цркви изражавају конзервативније вредности док су образованији либералнији у погледу друштвених и моралних норми. Међутим, поједини аутори су утврдили да постоје различити типови конзервативизма. Костер и Ван дер Вал (De Koster & Van der Waal 2007) разликују „морални традиционализам“ (који има упориште у религијским уверењима) и „ауторитарност“ (као секуларни израз потребе за референтним оквиром, редом и поретком). Ова два одвојена типа конзервативизма имају и различите импликације на страначке преференције и изборно понашање – морални традиционалисти гласају за хришћанске демократе, а ауторитарни гласају за оне који обећавају чврсту руку, закон и ред на секуларној десници. Стенер је такође утврдила уз економски конзервативизам

типа *laissez-faire* и два типа социо-културног конзервативизма „*status quo* конзервативизам“ (фаворизовање стабилности и традиције наспрам друштвене промене) и „ауторитарност“ (фаворизовање послушности и конформизма насупрот слободи и разликама, преферирање униформности и јединства унутар заједнице, друштва) (Stenner 2009).

Полазећи од претпоставке о постојању различитих типова конзервативизма у овом раду смо настојали утврдити, на темељу емпиријског истраживања у једној мултиетничкој средини у Србији (на северу Бачке), структуру конзервативног пола социо-културне димензија ставова, позадину утврђених димензија и могуће импликације за социјалне поделе и политичке расцепе.

2. Метод: Циљеви, мерни инструменти, подаци и поступак

Циљеви истраживања су били: (1) утврдити структуру конзервативних социо-културних ставова; (2) утврдити димензије страначких преференција; (3) утврдити утицај социо-структурних варијабли на разлике у погледу изражавања социо-културних ставова и страначких преференција; и (4) установити значај ауторитарних тенденција за предикцију социо-културних ставова и значај социо-културних ставова за предикцију страначких преференција.

У дефинисању циљева смо пошли од претпоставке да су ауторитарне тенденције значајни предиктори димензија конзервативизма, да су социо-културни ставови значајни предиктори страначких преференција и да социо-структурне варијабле значајно утичу на димензије конзервативизма. Генерални циљ истраживања је био установити да ли егзистира политички расцеп с обзиром на разлике у погледу религиозности и повезаних социо-културних вредности.

Узорак и поступак: Истраживање је спроведено на јесен 2010. године у Суботици. Испитаницима је писмени упитник остављен да га самостално испуне. Узорак испитаника је био квотни, формиран на основу пунолетне популације Града Суботице. Узорком је обухваћено укупно 500 испитаника са следећим социодемографским обележјима: Пол: (1) мушки 50.6 %, (2) женски 49.4 %.

Доб: (1) 18-30 година 30.8 %; (2) 31-45 година 30.8 %; (3) 46-55 година 19.1 %; (4) 56-65 година 10.2 % и (5) 66 и више година 8.8 %. Школско образовање: (1) Основна школа 11.5 %; (2) Трогодишња средња школа 15.7 %; (3) Четворогодишња средња школа 43.1 %; (4) Виша школа 15.1 %; (5) Факултет 14.7 %. Национална припадност: (1) Буњевачка 18.9 %, (2) Хрватска 24.8 %, (3) Мађарска 22.5 % и (4) Српска 33.7 %. Конфесионална припадност: (1) Римокатоличка црква 61.4 %; (2) Српска православна црква 31.0 %; (3) Нити једна 7.6 %.

Мерни инструменти: У истраживању простора конзервативних оријентација и ауторитарних тенденција применили смо 11 мерних инструмената. Од испитаника смо тражили да искажу степен слагања са одређеном тврдњом на петостепеној скали Ликертовог формата у распону од потпуног неслагања (1 = уопште се не слажем) до потпуног слагања (5 = у потпуности се слажем). Страначке преференције смо испитивали вишеструким хипотетским преференцијама. Питање је било дефинисано на следећи начин: „Замислите да имате могућност истовремено гласати за више странака на парламентарним изборима. Којим бисте доле наведеним странкама дали свој глас?“ Од испитаника је тражено да се за сваку странку одреде на скали Ликертовог формата с могућностима одговора: (1) Не бих никад гласао (2) Највероватније не бих гласао (3) Не знам, нисам сигуран (4) Вероватно бих гласао и (5) Сигурно бих гласао.

Применили смо две скале религиозности (Дулић 2009): 1) скалу идеолошко-искуствене религиозности ($\alpha=0.95$) и 2) скалу сакраменталне религиозности ($\alpha=0.93$). Величине коефицијената унутрашње конзистенције изражене Кронбаховом алфом (*Cronbach alpha*) упућују на високу поузданост обе скале. Скалом идеолошко-искуствене религиозности објашњено је 79% варијансе и дефинисана је религијским уверењима, верским осећајима и искуствима. Скала сакраменталне религиозности дефинисана је честицама које упућују на практичну религиозност (црквеност), односно присутност сакраменталног живота – причести, исповеди и редовитог одласка на мису/службу Божју. Скалом је објашњено 83% варијансе.

Скале којима смо мерили димензије етноцентризма формиране су избором честица из скале Етно-1 и Етно-2 (Štram 2008). (1) Скалом националне затворености, пристрасности и осећаја су-

периорности објашњено је укупно 61% варијансе ($\alpha = 0.89$). (2) Скалом националне афективне везаности и спремности на саможртвовање објашњено је 57% варијансе ($\alpha = 0.80$).

Примењена су три мерна инструмента за мерење ауторитарних тенденција на темељу концепта ауторитарности Адорна и сарадника (1950) и Алтемејера (Altemeyer 1988). (1) скалом ауторитарне политичке субмисивности је објашњено 50 % варијансе. Фактор упућује на снажну потребу појединца за генералним подвргавањем, изражену лојалност и поковавање државним ауторитетима те снажну потребу за јаким и неустрашивим вођом ($\alpha = 0.65$). (2) скалом ауторитарне агресивности, објашњено је 46 % варијансе. Садржи честице којима се изражава склоност ка оштром кажњавању свих оних који крше друштвене норме ($\alpha = 0.59$). (3) скала конформизма садржи честице које указују на изразито и некритичко прихватање групних норми без властита осмишљавања чињеница и личног става и урањање у безличност групе (Šiber, 1998). Објашњено је 56 % варијансе. Фактор упућује на снажну потребу појединца да „чини оно што чини већина“, да се не разликује од других људи у понашању и мишљењу као и на одбацивање и осуду оних који одступају у понашању и мишљењу од већине ($\alpha = 0.81$).

Применили смо четири скале патријархализма дефинисане на темељу ранијих истраживања (Дулић 2000). (1) Традиционалне родне улоге, садржи тврдње о професионалној и интелектуалној инфериорности жена, њиховој претераној емотивности и неспособности за доношење исправних и важних одлука чиме се оправдава искључивање жена из политичког и пословног живота, ($\alpha=0.89$). (2) Сексуални морал садржи осуду абортуса, сексуалних односа изван брака, ванбрачне заједнице и проститутки, ($\alpha=0.82$). (3) Противљење легализацији истополних бракова садржи тврдње којима се подржавају вредности традиционалне породице и брака као заједнице мушкарца и жене, ($\alpha=0.80$). (4) Неповељење и предрасуде према женама садржи тврдње којима се женама приписује кривња за насиље према њима, предрасуде и неповерење према женама, ($\alpha=0.80$).

3. Резултати: Димензије страначких пеференција и конзервативне социо-културне оријентације

На темељу корелацијске матрице од 12 страначких преференција факторском анализом уз *promax* ротацију екстрахована су два фактора односно две латентне политичке опције којима је објашњено 53 % варијансе, које су приказане у табели 1. Либерално-социјална опција (Ф1) је дефинисана преферирањем Лиге социјалдемократа Војводине (.78), Либерално демократске партије (.73), Демократске странке (.68), Г17 плус (.66) и две национално мањинске странке Демократског савеза Хрвата у Војводини (.69) и Савеза војвођанских Мађара (.59), и 2. Национално-конзервативна опција (Ф2) је дефинисана преферирањем Српске радикалне странке (.81), Демократске странке Србије (.77), Нове Србије (.76). Српске напредне странке (.74) и Социјалистичке партије Србије (.57).

Табела 1. Факторска структура страначких преференција (матрица обрасца)

Политичке странке	Ф1 Либерално-социјалне	Ф2 Национално-конзервативне
Лига социјалдемократа Војводине	.78	
Либерално демократска партија	.73	
Демократски савез Хрвата у Војводини	.69	
Демократска странака	.68	
Г 17 Плус	.66	
Савез војвођанских Мађара	.59	
Српска радикална странка		.81
Демократска странка Србије		.77
Нова Србија		.76
Српска напредна странка		.74
Социјалистичка партија Србије		.57

Факторском анализом другог реда уз *promax* ротацију екстраховано је два фактора вишег реда у простору конзервативних социо-културних ставова којима је објашњено 59% варијансе и које су приказане у табели 2.

Табела 2. Факторска структура конзервативних оријентација (матрица обрасца)

Социо-културне оријентације	Ф1 Морални традициона- лизам	Ф2 Социјални конзервати- визам
Идеолошко-искуствена религиозност	.88	
Сакраментална религиозност	.86	
Традиционализам	.67	
Сексуални морал	.66	.32
Противљене легализацији истополних бракова	.61	
Национална затвореност, пристрасност и супериорност		.84
Неповерење и предрасуде према женама		.75
Национална афективна везаност и спремност на саожртвовање		.73
Традиционалне родне улоге		.69

Први фактор, који смо назвали морални традиционализам (Ф1), дефинишу сакраментална религиозност (.86), идеолошко-искуствена религиозност (.88), сексуални морал (.66), традиционализам (.67) и противљење истополним браковима (.61). Та латентна димензија упућује на структуралну повезаност религиозности и традиционалних вредности везаних уз регулацију сексуалних односа, брака и породице које чине један вредносно хомогени социо-културни образац.

Други фактор, који смо назвали социјални конзервативизам (Ф2) дефинишу национална затвореност, пристрасност и осећај супериорности (.84), неповерење и предрасуде према женама (.75), национална афективна везаност и спремност на самоожртвовање (.73) и традиционалне родне улоге (.69). Овај, такође вредносно хомогени социо-културни образац упућује на подржавање неједнакости и односа доминације у друштву међу половима и људима различите националности, националну и родну искључивост и предрасуде.

Социодемографска структура, страначке преференције и димензије конзервативизма: Како бисмо утврдили да ли се испита-

ници различите доби, националне припадности, степена школског образовања и самопозиционирања на идеолошкој скали лево-десно разликују у погледу интернализације моралног традиционализма, социјалног конзервативизма и страначких преференција израчунали смо просечне факторске бодове на посматраним варијаблама а значајност разлика је тестирана поступком једносмерне анализе варијансе.

Већи степен моралног традиционализма изражавају Хрвати у односу на све друге националне групе / $F(3,471)=30.68$, $p<.000$ /, испитаници са завршеном основном школом у односу на средње, више и високо образоване / $F(4,492)=3.875$, $p<.004$ /, испитаници изнад 66 година и они од 18-30 година у односу на испитанике у средњој животној доби / $F(4,493)=2.44$, $p<.04$ / и испитаници који себе сврставају на десницу и десни центар / $F(4,441)=5.52$, $p<.000$ /.

Социјални конзервативизам у већем степену изражавају Срби, Буњевци и Мађари у односу на Хрвате / $F(3,471)=5.97$, $p<.001$ /, испитаници са завршеном основном и трогодишњом средњом школом (занатом) / $F(4,492)=9.92$, $p<.000$ /, и испитаници изнад 66 година / $F(4,493)=6.13$, $p<.000$ /, док се самопозиционирање на скали лево-десно није показала као варијабла која значајно разликује испитанике.

На страначке преференције највећи утицај има национална припадност. У највећој мери Хрвати па затим Мађари преферирају либерално-социјалну опцију, а у мањој мери Срби и затим Буњевци / $F(3,471)=45.16$, $p<.000$ /, Обрнуто, Срби и Буњевци у већој мери преферирају национално-конзервативну опцију / $F(3,471)=15.00$, $p<.000$ /, Либерално-социјалну опцију више преферирају испитаници с вишом школом и факултетом / $F(4,492)=2.588$, $p<.03$ / док на преференцију национално-конзервативне опције образовање нема утицаја. И идеолошко самопозиционирање има утицаја али само на избор либерално-социјалне опције коју у већој мери преферирају испитаници који себе позиционирају на десницу / $F(4,492)=7.034$, $p<.000$ /, Релативна већина испитаника себе позиционира на идеолошком континууму у центар 48.9%, на леви центар 17.3 %, на десни центар 15.9 %, на левицу 8.3 % а на десницу себе позиционира 9.6 % испитаника.

Како бисмо утврдили допринос ауторитарних тенденција – конформизма, ауторитарне политичке субмисивности и аутори-

тарне агресивности у предикцији резултата на димензијама конзервативизма (факторима другог реда) применили смо мултиплу регресијску анализу. Ауторитарне тенденције се налазе у положају предикторских (независних) варијабли а димензије социо-културног конзервативизма у положају критеријских (зависних) варијабли.

Табела 3. Предиктори димензија конзервативизма

	Морални традиционализам	Социјални конзервативизам
	β	β
Конформизам	-.02	.43***
Ауторитарна субмисивност	.28***	.21***
Ауторитарна агресивност	.01	.05

β =стандардизовани регресијски коефицијент, *** $p < 0.001$

Као значајни предиктор Моралног традиционализма показала се једино у позитивном смеру ауторитарна политичка субмисивност ($\beta = .28$) и њоме је објашњено око 7 % варијансе.

Значајни предиктори Социјалног конзервативизма су у позитивном смеру конформизам (.43) и ауторитарна политичка субмисивност ($\beta = .21$), којима је објашњен значајно већи проценат, око 36 %, варијансе.

Димензије социо-културног конзервативизма као предиктори страначких преференција: Да бисмо утврдили допринос димензија социо-културног конзервативизма (фактора другог реда) у предвиђању резултата на димензијама страначких преференција применили смо мултиплу регресијску анализу. Као значајни предиктори Либерално-социјалне опције показали су се у позитивном смеру морални традиционализам ($\beta = .30$) а у негативном смеру социјални конзервативизам ($\beta = -.28$). Око 13 % варијансе објашњено је предикторским варијаблима.

Као значајни предиктори Национално-конзервативне опције показали су се, у позитивном смеру социјални конзервативизам ($\beta = .26$), а у негативном смеру морални традиционализам ($\beta = -.16$). Око 7 % варијансе објашњено је предикторским варијаблима.

Табела 4. Предиктори страначких преференција

	Социјално- либералне странке	Национално- конзервативне странке
	β	β
Морални традиционализам	.30 ***	-.16***
Социјални конзервативизам	-.28***	.26***

β = стандардизовани регресијски коефицијент, *** $p < 0.001$

4. Религиозно-секуларни расцеп – два типа конзервативизма

Утврдили смо два политичка блока у простору страначких преференција – Либерално-социјални и Национално-конзервативни. Међедовић и Петровић (2013) су у испитивању које је спроведено 2010. године на узорку студената и њихових родитеља у Београду и Косовској Митровици српске националности, иако је питање било формулисано на другачији начин, добили такође два фактора са странкама које се групишу на исти начин и који се поклапају са политичко-идеолошким груписањем на основу анализе програмских оријентација партија (Стојиљковић, 2011). Иако су присутна прегруписивања (па и нестајања одређених странака) на политичкој сцени две шире политичке опције могу се дакле уочити у простору страначких преференција бирача у различитим регијама Србије.

У простору социо-културних ставова је факторска анализа другог реда показала да постоје две димензије конзервативних оријентација: (1) морални традиционализам који упућује на постојање генералног фактора религиозност-нерелигиозност и којег чине повезана веровања о аспектима друштвене стварности који се односе на регулацију брака, породице, сексуалности, и (2) социјални конзервативизам којег дефинишу родне и националне предрасуде, национална затвореност, подржавање традиционалних родних улога у друштву према којима жене не требају заузимати истакнуте позиције у јавној сфери – у пословном и политичком животу. Између ова два типа социо-културног конзервативизма постоји корелација 0.26, што значи да се може појавити и један и други

тип конзервативизма код неких скупина међутим обзиром да су се појавила два фактора настојали смо установити да ли је позадина ове две оријентације иста или различита, да ли постоје разлике у изражавању ових оријентација у различитим социо-демографским скупинама и какав је њихов утицај на страначке преференције.

Установили смо да у односу на ова два типа конзервативних оријентација постоје етничке разлике, (Хрвати изражавају у највећој мери морални традиционализам, Срби и Буњевци социјални конзервативизам) које су у суштини одраз разлика у црквености и религиозности међу етничким скупинама. Наиме Хрвати у највећој мери изражавају религиозност како идеолошко-искуствену тако и сакраменталну, односно практичну. Присутне су и генерацијске разлике – оба типа конзервативизма изражавају најстарије генерације и мање образовани слојеви, с изузетком моралног традиционализма којег у већем ступњу изражава и најмлађа генерација од 18 до 30 година.

Надаље, утврдили смо да се у позадини како моралног традиционализма, тако и социјалног конзервативизма налази ауторитарна политичка субмисивност која упућује на потребу појединца за генералним подвргавањем ауторитетима и нормама, изражену лојалност и покоравање државним ауторитетима док ауторитарна агресивност не доприноси значајно овим оријентацијама. Међутим, постоји и једна значајна разлика – утврдили смо да конформизам објашњава значајан проценат варијансе социјалног конзервативизма али не и моралног традиционализма. Налаз да се конформизам и ауторитарна субмисивност појављују као значајни предиктори социјалног конзервативизма који у својој структури садржи преферирање традиционалних улога полова, националну афективну везаност, затвореност и предрасуде упућује на десну ауторитарност како ју је дефинисао Алтемејер (2007). Фелдман (Feldman 2003) указује да се нетолерантност и предрасуде могу наћи код оних који високо вреднују социјални конформизам посебно у ситуацији перцепције претње социјалној кохезији, док Стенер (Stenner 2009) несклоност према разликама и тежњу ка њиховом минимизирању одређује као кључну у разликовању ауторитарности од *status quo* конзервативизма. Ауторитарну предиспозицију дефинише као сет „функционално повезаних елемената одбрамбене позиције која настоји минимизирати разлике и промовисати

униформност са институционализацијом неког колективног нормативног поретка“ (Stenner 2005:25).

Социолошке теорије које религију тумаче из аспекта њене функције одржавања стабилности и поретка друштва најчешће религију виде као конзервативну снагу а религиозност као компоненту традиционалистичког или конзервативног вредносно-културалног обрасца. Сматра се да улога религије у преношењу традиционалних вредности, веровања и обичаја доприноси одржању *statusa quo* у друштву и чини религију препреком друштвеним променама и чиниоцем који доприноси одржавању предрасуда. Међутим видимо да у структури фактора у којем је религиозност повезана са традиционалним моралним уверењима нису присутна уверења о нужности одржавања традиционалних родних улога, нити предрасуде према женама и припадницима других националних (етничких) заједница, већ да ови ставови чине засебан фактор. Другим речима факторе који доприносе предрасудама и подржавању доминације у друштву требамо тражити и у другим предиспозицијама и вредностима. У различитим истраживањима је утврђена егзистенција вредносне димензије која је усидрена на једном крају у жељи за неограниченом персоналном аутономијом а на другој страни у стриктном конформирању са друштвеним нормама понашања (Feldman 2003; Duckitt 2001, 2009). Различита друштва и културе придају различиту тежину овим вредностима и поставља се питање када (у којим околностима) и у којој мери ће људи тежити персоналној аутономији када та жеља дође у конфликт са жељом за социјалним конформизмом. Према Стенер (Stenner 2009) ауторитарност се активира код особа које су за то предиспонирани у ситуацијама „нормативне претње“ као израз страха од нестабилности, расула, недостатка социјалног поретка. Генерално се црта конформизма или конвенционализма дефинише као висок степен пристајања уз конвенције које се перципирају потврђенима од стране друштва у целини и успостављене од стране ауторитета. У позадини социјалног конзервативизма, утврдили смо у нашем истраживању, је уверење да људи морају бити управљани и вођени социјално прихваћеним нормама и правилима како би се понашали на одговарајући начин у социјалним оквирима. Док морални традиционалисти упориште налазе у религијским уверењима која им пружају стабилан референтни оквир за личне вредности и моралне норме, социјални конзервативци исказују снажну жељу за ограничавањем диверзитета у друштву јер се различитости мо-

гу доживљавати и као индикатор да се људи не конформирају са заједничким социјалним нормама и да су потенцијална претња за одржавање тих норми и кохезије групе. Не само да људи требају веровати у заједнички сет норми и правила већ је важније да не одступају од већине и да следе та правила и ако је неопходно, сматрају конформисти, то значи да треба успоставити претње санкцијама и кориштењем казни да би се спречило „лоше понашање“.

У својој теорији о динамици ауторитарности Стенер (Stenner 2005) указује да оно што карактерише ауторитарне особе није везаност за одређену групу већ фундаментална и преовлађујућа жеља да се установи и одбрани одређени колективни поредак истих и јединствених који идентификује, глорификује, привилегује и награђује „нас“ а не „њих“. Управо је једна оваква предиспозиција у позадини секуларног социјалног конзервативизма који се показао значајним предиктором национално-конзервативне опције која се у политичко-програмском смислу сврстава на десницу док се сами социјални конзервативци не самопозиционирају тако. С друге стране морални традиционализам заснован на религијским уверењима је значајни предиктор леве либерално-социјалне опције док се сами морални традиционалисти самопозиционирају на десницу. Ове резултате можемо једним делом тумачити карактеристикама узорка у нашем истраживању (значајан удео мањинске популације), разликама у конфесији, религиозности, различитим ставовима националних мањина и већине, присуством национално-мањинских странака које су биле дуги низ година у коалицији са странакама либерално-социјалног блока као и другим реалним ситуационим факторима друштвеног окружења. Међутим чињеница да се и у другим истраживањима проналазе идеолошке инверзије и политички парадокси (Комшић и сар. 2003; Стојиљковић 2011) и „неприродно“ гласање (Achterberger & Houtman 2006) индикатор је да се генерализованим биполарним димензијама традиционализам-модернизам, или либерализам-конзервативизам не могу у потпуности објаснити политички расцепи – уколико се не узимају у обзир и њихове субдимензије – као прво социо-културна и социо-економска димензија а затим и субдимензије у оквиру њих. У социјалном конзервативизму можемо тражити и део одговора на питање зашто се догађају идеолошке инверзије и зашто се догађа да они који исказују левичарски сентимент истовремено гласају за десницу. Наиме, видели смо да је морални традиционализам као и социјални конзервативизам израженији у скупинама с најнижим

степеном образовања (основна школа и занат) а установљено је у различитим истраживањима да је захтев за државним економским интервенционизмом и редистрибуцијом ресурса у већој мери изражен код истих ових скупина у односу на више образоване. Установили смо с друге стране да морални традиционалисти гласају за левицу а социјални конзервативци за десницу. Ако реалну ситуацију у друштву карактеришу нестабилност, економска или политичка криза или је присутна перцепција „нормативне претње“ – као израз страха од нестабилности и недостатка социјалног поретка, активира се ауторитарност у позадини социјалног конзервативизма и може бити одлучујући фактор који доприноси гласању за странке на десници а не за странке на левици код скупина за које би се очекивало да гласају за левицу на основу њиховог реалног социјалног положаја. Другим речима снага и одлучност, брза и радикална решења које нуде популистичке странке на десници су та врста „апела“ која код секуларних социјалних конзервативаца задовољава потребу за социјалном униформношћу и поретком и „заштитом“ од стварних или пеципираних „претњи“. Таква врста апела чини их привлачнијим за социјалне конзервативце од, на пример, социјал-демократских странака иако би за њих, према њиховом социо-економском положају, такво гласање било „природније“. С друге стране, либерално-социјална опција генерално не нуди такву врсту „заштите“ и већу вредност придаје персоналној аутономији него социјалном конформизму што нарочито код националних (и верских) мањина, образованијих и млађих скупина, може доприносити преференцијама ове опције.

Можемо закључити да наши резултати потврђују како делује класичан расцеп на линији религиозност-секуларност из „прекомунистичког“ раздобља. Потврда је то и кореспонденције са расцепима у другим европским земљама. Костер и Ван Дер Вал (Koster & Van der Waal 2007) су утврдили да је морални традиционализам који има упориште у религијским уверењима повезан са гласањем за демо-хришћанске странке док је конзервативност ауторитарног типа која у позадини има принуду и потребу за ригидним социјалним поретком, повезана са гласањем за секуларне ауторитарне странке на десници. С друге стране Вајтфилд (Whitefield 2002) је на темељу истраживања политичких расцепа у Источној Европи утврдио да су класа, доб и образовање варијабле добри предиктори ставова о улози тржишта у привреди, да је етничка припадност добар предиктор ставова о правима мањина а религиозност значајан

предиктор социјалног либерализма – конзервативизма. При томе је религиозност много значајнији предиктор социјалног либерализма односно конзервативизма у земљама с већинским католичким становништвом него ли у земљама с православним већинским становништвом, и религиозност је значајнији предиктор у национално подељеним земљама. Имајући у виду карактеристике нашег узорка (већина су католици) било би потребно проверити постојање ове две димензије конзервативизма и на другим узорцима пре свега већинског становништва православне вероисповести.

Андерсен и Хит (Andersen & Heath 2003) су утврдили да постоји и значајна регионална разлика у погледу природе социјалних и политичких расцепа и да иако доб и религиозност имају сличне ефекте на социјалне ставове и вредности у свим друштвима њихов утицај на гласање варира. Ове значајне разлике указују на значај кориштења регија а не поједине земље као јединице анализе и у том смислу би било корисно наставити истраживање регионалних разлика у Србији у погледу природе социјалних и политичких расцепа. Ово је истраживање показало да у Војводини постоје елементи етничког и религиозно-секуларног расцепа и да кориштење дихотомија традиционално-модерно, национално-грађанско, либерално-конзервативно односно њихово третирање као једнодимензионалних оријентација, иако доприноси једноставности објашњења расцепа, може замаглити уместо да разоткрива битне разлике које доприносе социјалним поделами и расцепима.

Литература

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. i Sanford, N.R. (1950). „*The authoritarian personality*“, New York: Harper.
- Achterberg, P. & Houtman, D. (2006). „Why Do So Many People Vote 'Unnaturally'? A Cultural Explanation of Voting Behaviour“. *European Journal of Political Research*, 45(1), 75-92.
- Altemeyer, B. (1988). „*Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*.“ San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Altemeyer, B. (2007). „*The authoritarians*“. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.

Andersen, R., Heath, A. (2003). „Social identities and political cleavages: The role of political context“. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*. Volume 166, Issue 3, pages 301–327, October 2003

Антонић, С. (2007). „Расцепи и странке у Србији“. У: Идеологија и политичке странке у Србији,

Лутовац, З. (ур.) Фридрих Еберт Стифтунг, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука. Београд.стр. 51-66.

Bartolini, S. & Mair, P. (1990). „*Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilization of European Electorates, 1885-1985.*“ Cambridge, UK: University Press.

Deegan-Krause, K. (2007). „New Dimensions of Political Cleavage“. *Oxford Handbook of Political Science*, eds. R.Dalton and H.-D. Klingemann. Oxford: Oxford University Press.

De Koster, W. & Van der Waal, J. (2007). „Cultural Value Orientations and Christian Religiosity: On Moral Traditionalism, Authoritarianism, and Their Implications for Voting Behavior“. *International Political Science Review*, 28(4), 451-467.

Duckitt, John (2001). „A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice“ *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 33, Issue: 4, Academic Press, 41-113.

Duckitt, J. (2009). „Authoritarianism and dogmatism“ In: *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, Leary, M.R. & Hoyle, R.H. (eds.) Guilford Press. pp.298-317.

Дулић, Ј. (2000) Религиозност и традиционалне улоге међу спловима у склопу ауторитарног синдрома. Центар за женске студије. Суботица.

Дулић, Ј. (2009). Религиозност, социјална алијенација и вредносне оријентације: анализа односа на узорку средњошколских ученика у Суботици. Магистарски рад. Нови Сад.

Inglehart, R. (1977), „*The silent revolution: changing values and political style among western publics*“ Princeton University Press, Princeton.

Jost, J.T., Glaser, J., Kruglanski, A.W. & Sulloway, F.J. (2003). Political Conservatism as Motivated Social Cognition, *Psychological Bulletin*, Vol. 129, No. 3, 339–375

Kitschelt, H. (2004). „Diversification and Reconfiguration of Party Systems in Postindustrial Democracies“ *Europäische Politik* (03/2004). Digital Library Friedrich Ebert Foundation.

Комшић, Ј., Славујевић, З. & Пантић, Д. (2003). „Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавања у Србији“, Београд: ФЕС-ИДН

- Lipset, S.M. & Rokkan, S. (1967). „Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives“ Toronto: The Free Press.
- Međedović, J. & Petrović, B. (2013). „Predictors of party evaluation in post-conflict society –the case of Serbia“, *Psihologija*. Vol.46 (1),27-43.
- Stenner, K. (2009). „Three Kinds of 'Conservatism' “ *Psychological Inquiry*, 20: 142–159.
- Stenner, K. (2005). „*The Authoritarian Dynamic*“ University Press. New York:Cambridge.
- Стојиљковић, З. (2011). „Партијске идеологије, европски политички простор и Србија“. Годишњак Факултета политичких наука, 6, стр. 105-118.
- Feldman, S. (2003). „Enforcing Social Conformity: A Theory of Authoritarianism“, *Political Psychology*, Vol. 24, No. 1, 2003
- Šiber, I. (1998). „*Osnove političke psihologije*“ Politička kultura, Zagreb.
- Šram, Z. (2008). Etnocentrizam, autoritarne tendencije i religioznost: relacije na uzorku zagrebačkih studenata. *Migracijske i etničke teme*, 24, 1-2, str.49-66.
- Whitefield, S. (2002). „Political Cleavages and Post-Comunist Politics“ *The Annual Review of Political Science*. 5:181-200.

Jasminka Dulić

CONSERVATIVE ORIENTATIONS AND PARTY PREFERENCES

Abstract

This paper aims to provide an insight into the structure of the conservative pole of socio-cultural dimension of attitudes, predictive values of authoritarian tendencies as to emerging conservative orientations, and implications referring to social divisions and political cleavage. General goal of research was to examine whether political cleavage exists across the religious/secular divisions and socio-cultural orientations which are embedded in this division. The data reported here were obtained by standard survey methods on a sample of adult population (N=500) in multiethnic region in north Serbia. Factor analysis, using promax rotation, extracted two dimensions of party preferences which can be broadly interpreted as Liberal-social conservative orientation and National-conservative orientation. Second order factor analysis extracted two dimensions of socio-cultural conservatism: (1) Moral traditionalism (religiosity and traditional morality) and

(2) Social conservatism (ethnic and gender prejudice, ethnic closeness and traditional gender roles). The results of regression analysis showed that authoritarian tendencies proved to be significant predictors of both Moral traditionalism and Social Conservatism. However, different amount of the variance percentages were explained by predictor variables. Regression analyses have shown that these two dimensions of conservatism are significant predictors of party preferences. Moral traditionalism is in positive correlation with the Liberal-social conservative orientation and is negatively correlated with National-conservative orientation. On the other hand, Social-conservatism is in positive correlation with National-conservative orientation, and in negative correlation with Liberal-social conservative orientation. The reserach results confirmed that clasic cleavage on the religious/secular line exists and is connected with ethnic divides. The findings showed that components of ethnic and religious/secular cleavage exists in Vojvodina and that the usage of dichotomous concepts like traditional-modern, national-civic, liberal-conservative as unidimensional orientations, although might contribute to parsimony of explanation of cleavages, can obscure more than reveal important differences which contribute to social divides.

Key words: socio-cultural orientations, conservatism, religiosity, authoritarianism, party preferences, political cleavages,

* Овај рад је примљен 20. новембра 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. децембра 2015. године.